

leány, akinek meg kellene ölni az idegen parancsnokokat, de ölelés közben kiejti a tört, jön a másik, a szőke Leila, kinek kék szemét rövid boldogság után örökre lecsukja a vérbosszu vadsága. S a drága halott mellett ott gyászol, vergődik, kesereg a vérző szív, az ember.

S ott sír mindegyik sorában a magyar lélek.

A muzulmán sírokra beteg magyarok dőlnek rövid pihenésre, míg másnap-harmadnap a muzulmán kő mellett végső pihenőre térjenek. A kereszteken ott a név: Tóth István, Szabó István... Miért kell ennek így lenni, miért kell magyaroknak muzulmán temetőben pihenni? Hát még a szomorú és borzalmas hazavergődés a nagy katasztrófa után! Sokat sír emiatt a tiszt, nem így képzelte el, nem így... „De végre is a lélek meggyógyult s a gyógyulással visszatért a remény, a reménnyel a hit, a hittel a feltámadás.“

A kalandok elbeszélésében olvasmányreminiszcenciák csillannak fel. Nyelve eléggé színes, stílusa azonban néhol keresett és erőltetett. De mindenesetre érdemes volt megírni ezt a könyvet. mp.

Dr. Alszeghy Zsolt: A XIX. század magyar irodalma. (A Szent-István-Társulat kiadása.) A „Szent István Könyvek“ e 7–8. kötete inkább az írókkal foglalkozik, mint az irodalommal s helyesebb címe ez lett volna: A XIX. század írói. Alszeghy nem az egyes irodalmi művek esztétikai elemzését tartja fontosnak, hanem azt vizsgálja: hogyan tükrözi a mű az író világnézetét. E világnézet, mondhatnók: politikai, erkölcsi és irodalmi hitvallás irányát aztán a költők művein kívül életrajzuk jellemzőbb mozzanataiban, naplókban és levelezésükben is nyomozza s így végül a század íróinak lelki arcképsarokát törekszik adni. E módszer a külföldi irodalomban ismeretes, de nálunk ebben a formában az első kísérlet s a könyvnek ez érdeme. Alszeghy mindenesetre helyesebben járt el az írók életfelfogásának és lelki természetrajzáának feltüntetésével, mintha röviden ismételte volna mindazt, amit Pintér egy nagyobb szabású mű egyik köteté-

ben kimerítően és szabatosan megírt.

De van e módszernek egy nehézsége. Köztudomású, hogy az életrajzírók jó részben a saját temperamentumukhoz hasonló írókkal foglalkoznak előszeretettel (innen van, hogy egy kissé önmagukat is beleírják az életrajzba s hősük gyaróságait néha úgy palástolják, mint a sajátjukat) s az életrajz igazsága ime félrebillen. Mennyivel nehezebb egymással ellentétes természetű, nevelésű, vérmérsékletű és szellemű írók életfelfogásának tárgyilagos rajza, ha elgondoljuk, hogy az életírónak is megvan a maga életfelfogása és művészi hitvallása s ez nem lehet egyszerre romantikus, ideális, reális, vagy naturalista. Mert más az irodalom értékelése (itt is nagy tere nyílik az egyéni ízlés és rokonszenv elfogultságainak) s más a költők erkölcsi, politikai vagy művészi hitvallásának megértő méltatása. Még Petőfi is sok mindent írt be naplójába és leveleibe, ami költeményeiből kimaradt! Egy forradalmi költő indulatainak s egy konzervatív író eszméinek egyformán méltányos elbírálása fokozott mértékben próbára teszi a történetíró tárgyilagoságát s megkívánja tőle a pszichológus érzékét is. Mert nem a költőből kiszakadt, önálló életet élő, megfinomult versekkel van itt dolga, hanem szabad, nyers érzésekkel, melyek heves taglejtések kíséretében harsognak, vágyakkal, melyek életért hadonásznak, vagy elstett és megbánt elszólásokkal, öröklött diszpozíciókkal s a lélek ezerféle megnyilatkozásával. Mindez alkalmasabb, hogy a vele foglalkozót rokon- vagy ellenszenvre hangolja.

Alszeghy e nehézségeket még át sem hidalta s az ifjúság bátorságával máris újjal tetézi. A születési éven túl is legfontosabbként s úgyszólván egyetlen életrajzi adatként az írók egyházi hovatartozását hangsúlyozza s így művéből megtudjuk, melyik író volt jó katolikus s melyik „a racionalizmusra alkalmas talajú“ protestáns. Nem bocsátkozom vitába a szerzővel e kérdés irodalomtörténeti fontosságára nézve, annál is kevésbbé, mert a XIX. századról van szó, melyben az egyházak közti ellentét tűnőben volt s melyben az egyik legnagyobb

protestáns költő *Fiamnak* c. versét szerzetesi iskolákban is tanították. Mindenesetre kár, hogy Alszeghy e színezéssel több olvasóban meg fogja ingatni azt a bizalmat, melyet egyébként elmélyedő tanulmányai- val megnyerni jogosan törekedett. Lehet, hogy kultúrtörténeti szempontból érdekes kísérletet végez Alszeghy, ha — mint ezt Eötvösnél leleményesen teszi —, más írónál is megfelelő tapintattal nyomozza, hogy egyház és vallás mennyiben járult hozzá egy-egy nagy költőnk jellemének kialakulásához. Ha nyomról nyomra végigkíséri a kálvinista Arany vagy Tompa puritán lelki életét, kibogozza jellemük eredő szálaait s rámutat az érzés- és hangszínre, melyet valamikor egyházuk „anyatejével” szívtak magukba. Vagy ha Vörösmarty műveiben keresi vallása hatóerejét s érzületétől költői stíluságát kémleli, mint tükrözi egyháza monumentalitását, színpompáját s misztikus fenségét. Petőfinél is elébe bukkanhat a kérdés: mért vonzódott a református valláshoz? (Igaz, erre egyszerű a felelet: Petőfi azt hitte, hogy Kálvin hite Magyarországon kizárólag a magyarok vallása — s itt nem vette számba a Bácskában élő református németeket —, ezért vallásával is magyarságát akarta dokumentálni. Petőfi így három dolgot tagadott meg önmaga előtt is, csak hogy magyarságának áldozatot hozzon: nemzetiségét, szülőhelyét és felekezetét.) Alszeghy előtt végül — et nunc venio ad fortissimum — Ady Endre is érdekes probléma lehetett volna. Ha t. i. Alszeghy szerint „Prohászka írásai ébresztették a katolicizmus poétáit arra a tudatra, hogy a mi vallásunk, a misztikus mélységek és magasságoknak ez a kincsesháza, a maga nyugodt fenségével szinte megköveteli az egyetemes művészet legsejtetőbb stílusát: a szimbolizmust”, hogy van az, hogy a „szirtlelkű” Kálvin ivadéka a legnagyobb szimbolista költő? Ha az egyház és vallás hatása ily szempontból lényeges, mik a lélektani kapcsolatok Debrecen s a — szimbolizmus között? Mind e kérdések fejtegetése nem sok pozitív eredményt kecsgetet, de szerzőnk könyvének bizonyos „tudományosan oknyomozó” szint adhatott volna, né-

mileg megvédeye könyvét az elfogultság gyanujától.

Könyve erényeihez közelebb jutunk, ha más oldalról vizsgáljuk művét. Első pillanatra szembevetű az író rendkívül nagy olvasottsága, mindig eredeti forrásokig visszamenő lelkiismeretessége s nagy tárgyyszeretete. Bár a XIX. század nagy íróira vonatkozó megállapítások készen álltak rendelkezésére, fejtegetéseiben megérik, hogy nem elégedett meg az irodalomtörténet és monografiák jellemzéseinek variálásával, hanem frissen, közvetlen a források alapján ítélkezik. Erre mutatnak kitűnően megválasztott idézetei is, melyek sok olvasót, ki eddig inkább az irodalomtörténetből ismerte íróinkat, meg fognak lepni újszerűségükkel és jellemző voltukkal. Szerzőnk a mult századtól napjainkig megjelent összes valamirevaló szépirodalmi műveket gondosan átolvasta, az olvasóra nézve nehezebben hozzáférhetőket tartalmilag kivonatosította s az írók egyéniségét részben műveikből, részben életrajzi adataikból, de főként érzésük és gondolkodásuk irányából mintegy kiformálta. Minthogy szempontja szerint az a legfontosabb, hogy az író valamely tételes valláshoz ragaszkodik-e, vallásos kedély-e, milyen a világnézete stb., — természetesen, hogy irodalmi arcképei relief-szerűbbek az olyan írónál, hol e vonások kevésbé feltűnően nyilatkoznak. Így elsősorban a prózaíróknál. Nagy regényíróinkról igen szabatos, tömör és eleven képet ad, viszont a lírai költőkről írt jellemzéseik kevésbé sikerültek. S ez természetes is. A prózaírók, sőt epikusok „világnézete” nem közvetlen törelő műveikből, mint a lírikusok s így nem ütközik bele oly érzékenyen szerzőnk „szempontjaiba”. Ha a világnézet e burkoltsága, vagy semlegessége szerzőnk tollát nem remegteti meg, biztosabban rajzol. Innen van, hogy a prózaírókon kívül a század egyes kisebb korszakainak általános jellemzése is hű tükörkönyvében. Hogy a lírai költők jellemzése csak vázlatos, egyoldalú, sőt néha bántó is, azt a szerző álláspontján kívül talán tehetségének természetéből is magyarázza. Inkább értelemmel, mint műérzékkel nézi e költők műveit; erősen fejlett logi-

kai hajlama fölényesen uralkodik az ösztönös „megérzés” képességén. E mellett, ha a kritikus életéből kimaradtak a hatalmasabb élmények és nagyobb szenvedélyek, természetes, hogy az ilyenek művészi átéléséhez, megméréséhez és kellő méltatásához tolla elégtelen. Ez esetben vagy kelletlenül, tétován ismétli ugyanazt, amit megtagadni a tekintélyek egész sora tilt, vagy idegenkedve fordul el a lelkének nem megfelelő érzéshullámoktól. Alszeghy, elismerésreméltó őszinteséggel, az utóbbi eljárást választja, de ezzel ítéleteinek esztétikai alapját szűkíti meg. Vajda Jánost pl. egyáltalán nem nézi jó szemmel „kielégülhetlensége” miatt s a jó ízlés némi fölfüggesztésével állapítja meg róla, hogy „hihetetlenül sokat tudott enni, — a lelke is ily kielégülhetetlen volt”. Megütözik azon, hogy bölcselmi költeményeiben nem következetes s „az értelem pozitívizmusától újra meg újra a hit köteléhez menekült és Isten igazságát emlegette, elfeledvén, hogy csak az előbb tagadásba vette Isten létét”. Ahelyett, hogy azt vizsgálná, hogyan sikerült Vajdának az ellentétes eszméket költőileg megérzékíteni, logikus rendszert keres műveiben s mert ezt nem találja meg, nem méltatja, sőt meg sem említi egy pár örökbeesű költeményét. Ez a logikai hajlam Adyról írt jellemzésében is érvényesül. Nyelvét „virágköntös”-höz hasonlítja s azt mondja, hogy „a képzeletnek ez a minden mondandót virágfelhőbe takaró gazdagsága a logikai gondolkodásnak kárára van”. (Mellesleg megjegyezve: a logika megkíváná, hogy a szimbolizmusnak e logikai „fogyatkozására” a szerző előtt rokonszenves szimbolistáknál is rátapintson.) Adyról aztán az ethikai elmarasztaláson kívül egyéb érdemeset nem is mond, mert a szimbolizmusról szóló észrevételei nem újak. Vörösmarty és Arany lírájának jellemzése is csak foszlányos, Petőfi forradalmi lelkének rajza pedig ellenszenves. A forradalom leglázasabb napjaiban nyilatkozó költői lélek exaltáltságából indul ki, hogy a költő alaptermészetét megmagyarázza: olyan eljárás, mintha 40 fokos lázban fekvő betegen mérnök meg, milyen volt az — egészsége. Így lesz néha egy-

egy nagy költő is áldozata logikai dedukcióknak. Szerzőnk általában inkább a morálfilozóf szigorával s az értelem ridegségével közeledik a költői vulkánokhoz, mint az esztéta fogékonyságával s tehetségének e vonása bölcséleti művek elemzésében, úgy látszik, szerencsésebben érvényesülne, mint költői lelkek magyarázatában.

Könyve a legújabb irodalommal is foglalkozik, de észrevételei itt is találóbbak a regényírókra, mint a költőkre nézve. Herczeget, Gárdonyit igen helyesen méltatja, de a költőknek már megválasztása is önkényes. Ha a maguk helyén Dömötör Jánost és Szász Károlyt meg sem említette, itt jelentéktelen, ki nem forrt költőket érdemükön felül magasztal. Néha, mint Harsányi Kálmánnál, rokonszenvező méltatása is távol áll attól, hogy mélyére hatoljon ez erős tehetségnek; másutt negatív méltatásai (Kis József és köre) túlrészletezők. Ezek helyett helyesebb lett volna nemzeti irányú újabb költőink megemlítése. Egy-két tárgyi tévedéstől eltekintve is (Szlágyi nem a *Hét*, hanem a régebbi *Élet* köréhez tartozott; *Babitsot* sohasem emlegette a Nyugat *Adyval* egyenlő rangban) a könyvnek ez a fejezete nem áll a többivel egy színvonalon.

Mind e hiányok mellett Alszeghy könyve már eredeti módszerénél fogva is érdekes, sok tekintetben gondolatébresztő munka, mely emelkedett erkölcsi szempontjaival, eleven korrajzaival s több író értékes jellemzésével bizonyára nyeresége az irodalomnak. Elismerést érdemel azért is, hogy legalább kísérletet tett a XIX. századi magyar irodalomnak, mint fejlődésbeli egységnek a felfogására. Kár, hogy e tekintetben nem volt következetesebb. Csúpan fejezetei is elarúlják az osztályozás szempontjainak heterogén voltát. Reméljük, hogy alkalma nyílik műve átdolgozására, s akkor következetesebben érvényesítheti benne a tiszta irodalmiság szempontját. Elolvasásra azonban így is bizvást ajánlhatjuk a szakörökön kívül álló nagyközönségnek is.

Hartmann János.

Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás. Írta Székely István dr. (A Szent-István-Társu-